

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA VE TÜRK MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE BASIN FAALİYETLERİNE BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Uz. İskender YILMAZx

Osmanlı Devleti'nde basın önce, Fransızca olarak çıkan gazetelerde başlamıştır. Bu gazetelerin sahipleri ve yazarları da Fransızdır (1).

1828'de Kahire'de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Türkçe ve Arapça olarak iki dille yayınlamağa başladığı Vekayi-i Mısırıyye'den sonra İstanbul'da basılan ilk Türk gazetesi 1 Kasım 1831 tarihinde II. Mahmut'un iradesiyle resmi ve haftalık olmak üzere çıkarılan ayrıca Le Moniteur Ottoman adı altında Fransızca basımı'da yapılan Takvim-i Vekayi'dir. Bu gazetenin muhteviyatında, resmi atamaların tekrarı mahkeme kararından iktibaslar, devlet işleri hakkında Sultan'ın sağladığı gelişmelerin tantanalı anlatımları yer almaktaydı (2). 1840 yılına kadar Takvim-i Vekayi Türkçe tek gazete olarak kalmıştır. 1840 yılında William Churchill adında bir İngiliz resmi olmayan ilk Türkçe gazete olan Ceride-i Havadis'i çıkarmıştır. Fakat bu gazete de devletten yardım gördüğünden yarı resmi bir durum arz etmektedir.

Bir Türk tarafından ilk Türkçe gazete Şinasi'nin yardımı ile Ağâh Efendi'nin yayınladığı Tercüman-ı Ahval (1860) dir. Özel teşebbüsle çıkarılan bu gazete ile Türkiye'de basın hayatı da başlamıştır.

Bir süre Tercüman-ı Ahval'de yazı yazar Şinasi bu gazeteden ayrılarak 1862 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkarmağa başlamıştır.

Tercüman-ı Ahval, Ceride-i Havadis ve Tasvir-i Efkâr'dan sonra Türk basın hayatı

x Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

- 1) Osmanlı Devleti'nde ilk gazete, Fransız İhtilâf Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi olan Verninak tarafından 1795 yılında yayımlanan "Bulletin de Nöouvelles"dir. Bu gazete, İstanbul'da bulunan Fransızlara ihtilâle dair haberleri vermek amacı ile çıkıyordu. 1797 yılında yine Fransızlar "Gazette Francaise de Constantinople" adında dört sayfeden ibaret olan bir gazete çıkardılar. Charles Triconne adında bir Fransız, 1824 yılında İzmir'de Fransızca olarak "Smyrneen" gazetesini yayınladı. Bu gazete bir müddet sonra "Specteur Oriental" adını aldı. Blaque adında bir Fransız da 1828 yılında "Courrier de Smyrne" gazetesini çıkarmağa başladı. Bu gazete de Osmanlı Hükümeti'nin politikasını savunduğu için büyük bir ilgi ve yardım gördü. (Tökin, Basın Ansiklopedisi, s. 26).
- 2) LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı, 2. Baskı, Ankara, 1984, s. 96. (Kıs. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu)

belirgin bir gelişme göstermiştir. Anadolu'da ilk Türk gazetesi olarak gösterilen Envar-ı Şarkıyye'nin Yayınlanışına kadar İstanbul'da çıkan gazeteler şunlardır (3).

GAZETENİN ADI:	YAYIN TARİHİ
Takvim-i Vekayi	25 Cemaziyelevvel 1247 (1831)
Ceride-i Havadis	1 Cemaziyelâhir 1256 (1840)
Tercüman-ı Ahval	6 Rebiulâhır 1277 (1860)
Ceride-i Havadis	16 Rebiulâhır 1277 (1860)
Tasvir-i Efkâr	30 Zilhicce 1278 (1861)
Ceride-i Askeriye	7 Şaban 1280 (1863)
Takvim-i Ticaret	18 Ramazan 1282 (1865)
Muhbir	25 Şaban 1283 (1866)
Ayine-i Vatan	8 Ramazan 1283 (1866)
Vatan	17 Zilkade 1283 (1866)
Utarit	Muharrem 1284 (1867)
Ruzname-i Ayine-i Vatan	5 Sefer 1284 (1867)
İstanbul	4 Cemaziyelevvel 1284 (1867)
Mecmua-i Maarif	19 Zilkade 1284 (1867)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Matbuat Nizamnamesi ise Matbaa Nizamnamesinden (4). yedi yıl sonra çıkarıldı. 1864 Matbuat Nizamnamesi (5). hazırlanırken doğrudan doğruya 1852 tarihli Fransız Basın Kanunu'na başvurulmuş, bu kanunun bazı maddeleri değiştirilerek Matbuat Nizamnamesi olarak yürürlüğe konulmuştur.

1852 tarihli Fransız Basın Kanunu, basına, hürriyet getiren değil, basın hürriyetini çok sıkı şekilde kısıtlayan bir kanundu. Çünkü bu kanun Üçüncü Napolyon'un disiplinli yönetimi sırasında çıkarılan ve Fransa'da pek çok gazetenin kapanmasına sebep olan bir kanundu.

1860'tan itibaren gazetelerin en büyük özelliği onların haber veren değil, makale yayınlayan bir tutuma yönelik olmasıdır.

Gazetelerde hürriyetçi fikirlerin işlenmesi ve Babıâli'ye karşı tenkitlerin çoğalması, basına karşı yeni bir tedbir düşünülmesine yol açtı.

1864 Nizamnamesi'nin yayınından üç yıl sonra 1867'de Sadrazam Âli Paşa kendi adıyla anılan meşhur Âli Karamameyi çıkardı. Bu kararname, Türk basınının karanlık bir

3) Muammer Yaşar; Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971 (kıs. Envar-ı Şarkıyye).

4) Tertib-i Evvel Düstur, Cilt, 2, s. 227.

5) Bu nizamname 15 Cemaziyülâhır 1281'de Padişah tarafından tasdik edilmişti. Tertib-i Evvel Düstur, Cilt, 2 s. 220-226.

döneme girmesine sebep oldu.

İstanbul'da pek çok gazetenin kapanmasına sebep olan Âli Karamame aynen şöyledir (6).

Yayın Tarihi: 10 Zülkade 1283 (1867)

Dersaadette elsine-i muhtelifide tabi ve neşolunmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri itihaz etmiş oldukları lisan ve meslek cümle-i vazifelerinden olan tehzip ve islahı ahlâk merkezinden çıkararak menafi-i umumiye-i memlekete mugayaret-i asliyesi derkâr olan ifrat ve tefrit vadilerine girip ve çok kere esas-ı devlet hakkında bile zebandırızlık etmek derecesine kadar mütecasir olup yaşadıkları ve servet ve sâman tahsil ettikleri memleket hakkında sairlerinin vukubulan itirazatının def'ine çalmaları lâzım gelir iken husumaya âlet-i fesat olarak birtakım eskâr-ı muzırta ve havadis-i kâzibe neşretmektedirler.

Bu makule matbuat ve evrakın islahat ve terakkiyet-i umumiyyeye medâr-ı küllisi ve hükümetin harekâtı hakkında bir faidesi olabileceği mülâhazasıyla Devlet-i Âliye bunların inân-ı eskârını bir mertebeye kadar ilak etmek arzusunda bulunmakla beraber gazetelerin illeti gaye ve memuriyet-i hayriyeleri tel'if-i eskâr ve menafie hizmet olduğu halde birçok eracif ve ekâzip ve tahdiş-i izhanı ve nihayetilemir ve beynelahali muhasamayı müstelzim olacak bir yola geturmelerine nazarı bikaydi ile bakılması menafi-i hükümet olacağından ve şu halin taraf-ı hükümet-i seniyyeden islahi ahval-ı tebea ve memleket ve istihsali esbab-ı terakki ve mamuriyet zımında her vakitten ziyade bez-i himmet buyurulmakta olduğu esnada zuhur ve cereyanı bir kat daha baisi teessüf bulunduğu vikaya-i asayiş ve nizam kazıyye-i mültezimesine binaen bu kaide hilâfında bulunan gazeteler ve risalelerin bütün devlet ve umum müllete raci olan mazâratlarının men'i zımında matbuat nizamat-ı mevzuasının ahkâmı haricinde olarak hükümetçe icra-yı muamele-i tedibiye ve itihazi tedabiri mâniya karar verilmiştir.

İşbu karar suret-i muvakkatede olarak istilzam eden esbab ile beraber bertaraf olacaktır".

Âli Karamameden sonra "Menafi-i Umumiyyeye Mugâir neşriyat dolayısıyla " pek çok gazete kapatıldı. Bunlar arasında Muhbir, Vatan ve Utarit gazeteleri de vardı.

Âli Kararname uygulaması en şiddetli tepkiyi yurt dışına kaçan gazetecilerden ve fikir adamlarından gördü. Yazarlar oldukça serbest bir şekilde Âli Kararnameyi ve hükümeti tenkit ettiler. Bu tenkitler hürriyet istekleriyle birleşti ve Jön Türk'lerin meşrutiyet arzularını kamçıladi.(7)

6) Enver-ı Şarkıyye, s. 26.

7) ÖZÖN, Mustafa Nihat; Namık Kemal ve İbret Gazetesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 111.

II. Abdülhamit devrinin ilk yıllarında, daha önce sürgüne gönderilen gazeteciler memlekete, dönmüş, ateşli yazırlarla meselelerini tartışmaya başlamışlardı. II. Abdülhamit önceleri basına oldukça yumuşak davranmıştır. Fakat basında çıkan eleştirilere tahammül edemez. Önce parlamentoyu kapattı, gazetecileri sürgüne gönderdi. Basını da 1878 yılından itibaren sansüre tabi tuttu. II. Abdülhamit'in uyguladığı bu sansür git-tikçe sertleşmiş ve gazeteleri sindirmiştir.

II. Abdülhamit'in uyguladığı baskı politikası yüzünden Avrupa'ya ve Mısır'a kaçan aydınlar oralarda bazı gazeteler çıkarıp bunları gizli gizli memlekete yol-lamışlardır. Ahmet Rıza Bey'in Paris'te Meşveret, Murat Bey'in Mısır'da çıkardığı Mizan bunlardır. Cenevre'de 1897 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti adına Osmanlı, Kahire ve Paris'te Şûra-yı Ümmet gazeteleri yayımlanmıştır. 1908 yılına kadar Paris'te, Lond-ra'da, Cenevre'de, Kahire'de ve başka yerlerde hürriyet için çalışan ve Türkiye'de Meşrutiyet rejiminin kurulması fikrini destekleyen daha bir çok gazeteler çıkarılmıştır. Bunların en önemlisi Londra'da Genç Osmanlılar tarafından kurulup (1868) Namık Kemal'in ve Ziya Paşa'nın yazıları ile beslenen , Namık Kemal'in Türkiye'ye dönmesi üzerine Cenevre'ye nakledilerek Ziya Paşa'nın gayreti ile 100. Nüshaya kadar devam etti-rilen Hürriyet gazetesidir.

1908 Temmuz'unda ikinci Meşrutiyet'in ilânı ile gazeteciler için geniş bir hürriyet devri başlamıştı. Birden bire çeşitli görüş ve anlayışlar orta çıktı. Her politik ve sosyal inanç basında yankı yapmaya başladı. Sosyalistlerden muhafazakârlara, demokratlardan ırkçılara kadar bir çok gazeteler, inançlarını halka yaymağa çalıştılar. Basın halka doğru gelişmeye, halk ile yakın temaslar elde etmeğe çalıştı. 1908 inkılâbı, politika basınına meydana getirdi.

II. Meşrutiyet'in ilânının ilk bir buçuk ayı içinde imtiyazı alınan gazete sayısı ikiyüzü geçmiştir. Fakat bunlardan bir çoğunun ömrü kısa olmuştur. 31 Mart Vakası üzerine basına yeniden sansür konmuş ve sıkı yönetim dolayısıyla bu baskı siddetlendirilmiştir.

1908 ile Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılları arasında çıkan gazeteler-den İttihat Ve Terakki Cemiyeti 'ni destekleyenlerin başlıcaları şunlardır: Şurâ-yı Ümmet, Tanin, Hak, Tasvir-i Efkâr, Millet , Hürriyet, İttifak, İttihat, Servet-i Funûn , Hak Yolu, Tercüman-ı Hakikat; İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden gazetelerin başlıcaları da şunlardır: Mizan, Tanzimat Serbesi, Sadâ-yı Millet, Hukuk-i Umumiye, Hilâl, Peyâm, Alemdâr. Yalnız, Yeni Gazete, ikdâm ve Sabah gazeteleri tarafsız kalmışlardır.

1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun harbe girmesiyle, harbin devamı boyunca askeri idare ve sansür hakim olduğundan muhalefet tamamen susmuş ve basın hürriyeti kalmamıştır. Birinci Dünya Harbinin son senesinde gazetelerin sayısı artmış, bunların arasında Âti, Akşam, Yeni Gün ve Zaman gazeteleri de yer almıştır.

MİLLİ MÜCADELE BAŞLANGICINDA BASININ DURUMU

Mondoros Mütarekesinin imzalanmasıyla Türk Basını için çok acı ve çileli günler de başlamıştır. İtilâf devletleri karargâhının basın ile ilgili bürosundan her gün gazetelere direktifler, tehditler yağıyor, gazete ve dergilerin sütunları sansürün çizdiği yazılar yüzünden bembeyaz çıkıyordu.

Yunanlılar, İzmir'i işgal ettikten sonra basına sansür koymayı ihmal etmemişlerdir. 20 Mayıs 1919 tarihli Ahenk gazetesinde başyazı yeri boş çıkmıştı. Böyle boşluklara gazetelerin diğer sayfalarında da rastlamak her zaman mümkündür. İzmir işgal kuvvetleri komutanı, İzmir gazetesini kendi ülkesinin gazetesi gibi kullanmış, yasaklamaların, sınırlamaların, İzmir basınında yer alması için zor ve baskı kullanmıştır (8).

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye teşkilatlanarak gelişmeye başlamıştı. Ancak İzmir basını, Kuva-yı Milliye hakkındaki bilgileri, işgal kuvvetlerinin uyguladıkları sansür yüzünden tam olarak verememekte idi. Kuva-yı Milliye hakkındaki haberler Türk gazetelerinde ya hiç yazılmıyor ya da Rumca gazetelerde yayımlandığı ölçüde ve sanki bir haydutluk olayı gibi gösterilerek yazılıyordu. 18 Haziran 1919 tarihli Ahenk gazetesi, Denizli'deki Kozmos gazetesinden naklen Denizli'deki Kuva-yı Milliyecilerin yaptığı hareketi zorbalık olarak göstererek yayınlamak zorunda kalmış; 19 Haziran 1919'da ise, yine Ahenk gazetesinde, Yunan Askeri Bildirisi yayınlanmış ve burada Bergama'daki Kuva-yı Milliyeciler haydut olarak gösterilmiştir (9).

Bütün bu olumsuz şartlar karşısında bazı gazeteler Türk Kurtuluş Savaşı'nu desteklemek için tüm güçleri ile mücadele etmişlerdir. İzmir 'de çıkan Sada-yı Hak gazetesi (1908-16 Mayıs 1919), Milli Mücadele'nin kuvvetlenmesi için çok sayıda makaleler yayınlamıştır. İzmir'in işgali üzerine, çok ateşli yayına geçen gazetenin kapaulması için işgal kumandanlığı derhal harekete geçmiş 16 Mayıs 1919 günü matbaası basılmış ve ele geçen gazeteler cadde ortasında ateşe verilmiştir. Fakat, gizlenen Sada-yı Hak'çı, fırsat buldukça gizli yayınına devam etti ve her sayısında "Hakkın sesi, halkın sesidir, O hiçbir zaman ve hiçbir yerde kesilemez. "parolasını tekrarladı (10).

İstanbul'da bulunan gazetelerin durumları İzmir'dekilerden farklı değildi. Gerek Padişah'ın, gerek işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altında bulunan gazetelerin bağımsız yayın yapması mümkün değildi. Bu nedenle İstanbul gazetelerinin pek çok sayfalarında boşluklar görmek mümkündür. Örneğin, Tasvir-i Efkâr'ın 23 Mayıs 1919 tarihli 2732 nolu sayısı hemen hemen boş olarak yayınlanmıştır. Tasvir-i Efkâr gibi

8) ÖZKAYA, Yücel; "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", AAMD, 1/3, Ankara , 1985. (Kıs. ÖZKAYA, Milli Mücadele Başlangıcında Basın) s. 871.

9) ÖZKAYA, Milli Mücadele Başlangıcında Basın, s. 872.

10) Oral, Fuat Süreyya; Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi, 1968, Ankara, s. 31. (Kıs. Oral, Basın Tarihi)

diğer İstanbul gazeteleri de 1921 yılına kadar ne Kuva-yı Milliye'den ne de İstiklâl Savaşımızdan söz etmemişlerdir. I. ve II. İnönü Zaferleri, Doğu'da Ermeni harekâtının başarılı olması ve Fransa ile Ankara Anlaşması'nın yapılması ile birlikte İstanbul gazetelerinde yavaş yavaş Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi hakkında yazılar çıkmaya başlamıştır. (11).

Milli Mücadele'den yana olan İstanbul gazete ve dergileri Şunlardır (12).

Tasvir-i Efkâr: İlk Tasvir-i Efkâr gazetesi 1862 de Şinasi tarafından çıkarılmış, 5 Mart 1925 tarihine kadar yayın hayatını devam ettirmiştir.

Vakit: 1875 Filip tarafından kuruldu. 26 Ekim 1917 yılından itibaren gazeteyi Hakkı Tark (Us) ve Asım (Us) çıkarmaya başlamıştır.

İkdam: 1984-1928 yılları arasında İstanbul'da çıkmıştır. Başyazarı ve kurucusu Ahmet Cevdet'tir.

İleri: Ocak 1918-1924 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. Yönetim müdürü Halil Lütfi (Dördüncü), başyazarı Celâl Nuri (İleri) idi. 394.. sayıya kadar Âti adıyla yayımlanmıştır.

Yeni Gün: Yunus Nadi (Abahoğlu) tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 2 Eylül 1918'de yayınlanan gazete yayın hayatını 9 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da "Anadolu'da Yeni Gün" başlığı altında devam ettirmiştir. Yeni Gün gazetesi Sakarya Savaşı sırasında Kayseri'ye göç etmiş olup buradaki ilk sayısı 1 Eylül 1921 tarihinde çıkmıştır. Sakarya Savaşı'ndan sonra Ankara'da yeniden çıkmaya başlayan gazete 1924 yılının ilk haftasında kapanmış ve 7 Mayıs 1924'ten itibaren "Cumhuriyet" adı altında yayın hayatını sürdürmektedir.

Sebilürreşat: 1908 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Sahibi ve sorumlu müdürü Eşref Edip'tir.

Milli Mücadele'ye karşı olan İstanbul gazete ve dergileri şunlardır.

Alemdar: 1909- 1922 tarihleri arasında çıkmıştır. Takvimli Gazete, Tesrih adlarıyla de yayınlandığı olmuştur. İngiliz yanlısı yazılar özellikle sorumlu müdürü ve başyazarı Refi cevât (Ulunay) tarafından yazılmıştır.

Peyam-ı Sabah: 16 Kasım 1913-7 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Mihran'ın çıkarmakta olduğu Sabah gazetesiyle Ali Kemal'in kurmuş olduğu Peyam gazetesi birleşerek Peyam-ı Sabah adını aldı.

11) ÖZKAYA, Milli Mücadele Başlangıcında Basın, s. 877.

12) ÖZTOPRAK, İzzet, Türk Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Ankara 1989, S. XVI-XX.

İstanbul'da Alemdar ve Peyam-ı Sabah'tan ayrı olarak zararlı gazete ve dergiler arasında şunları saymak mümkündür:

Sait Molla tarafından günlük olarak 5 Aralık 1918'den itibaren çıkarılmış olan Türkçe İstanbul gazetesi. Refik Halit (Karay)'in yayınlamış olduğu Aydede dergisiyle birlikte Tarık Mümtaz'ın 6 aralık 1919 ile 24 Mayıs 1921 tarihleri arasına çıkardığı Ümit adlı dergileri de zararlı yayınlar arasında sayabiliriz.

Milli Mücadele'den Yana Olan Anadolu Basını:

Babalık: 29 Aralık 1910-1951 tarihleri arasında Konya'da çıkmıştır. Gazetenin sahibi Yusuf Mazhar, sorumlu müdürü Ahibabazade Yusuf Ziya idi.

Albayrak: 1913 Mart'ından itibaren çıkmış olan bu gazete 1921 Mart'ına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Albayrak gazetesi Doğu Bölgesi'nin en etkili yayın organıdır.

Öğüt: 1917-1923 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin sahibi Selanikli Abdulgani Ahmet'di. 1917 yılından Ekim 1919 yılına kadar Afyonkarahisar'da çıkmış olan Öğüt gazetesi bu tarihten itibaren Konya'da yayın hayatına devam etmiş, 209. sayıya kadar Nasihat adıyla yayınlanmıştır. 1921 Temmuz'undan itibaren Ankara'da çıkmaya başlayan gazete iki kentde birden aynı zamanda yayınlanan ilk günlük gazetedir.

Açıksöz: 15 Haziran 1919 tarihinde çıkmaya başlayan gazete bazı aksamalarla 1932 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Önceleri sahibi ve sorumlu müdürü Hüsnü (Açıksöz) iken sonraları Ahmet Hamdi olmuştur. Gazetenin 1937 yılından beri de Doğru Söz olarak çıktığını görüyoruz.

İrade-i Millîye: 14 Eylül 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal tarafından Heyet-i Temsiliye adına kurulmuş ve çıkış izni Sivas gençlerinden Selahattin (Ulusalerk) adına alınmıştır. Yazışleri müdürlüğü Mazhar Müfit (Kansu) tarafından yapılmıştır. Gazetenin koleksiyonları basılmakta olduğu Vilâyet Matbaasında çıkan bir yangında yandığı için tam bir koleksiyonu bulunmamaktadır.

Hakimiyet-i Millîye: Hakimiyet-i Millîye gazetesi Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal tarafından kurulmuş, ilk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkmıştır.

İzmire Doğru: Balıkesir'de yayınlanan İzmire Doğru gazetesinde genellikle İzmir sorunu işlenmiştir. Gazetenin sahibi Hüseyin Vasıf (Çınar) ve başyazarı Mustafa Neccati'dir. İlk sayısı 16 Kasım 1919 tarihinde yayınlanmış ve 27 Haziran 1920 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Milli Mücadeleyi desteklemiş fakat, kütüphanelerde bir kaç sayıdan fazla bulunmayan gazeteler içinde Yeni Adana'yı ve İstikbal'i örnek vermek mümkündür.

Milli Mücadele'ye Karşı Olan Anadolu Gazeteleri:

Ferda: 1918-1921 yılları arasında Adana'da haftada iki kez olarak yayımlanmıştır. Gazete, Fransızların maddi ve manevi desteğini görmüş ve azınlıklardan yana yazılarıyla dikkati çekmiştir.

Irşat: Ömer Fevzi tarafından çıkarılmıştır. Gazete 1920 ortalarından kentin kurtuluşuna kadar Balıkesir'de yayın hayatını sürdürmüştür.

Zafer: 1918 yıllarında Kastamonu'da çıkan gazete 17 Eylül 1919 tarihine kadar Hürriyet ve İtilafçıların düşüncelerini yansıtmıştır.

İzmir basınında olduğu, gibi İstanbul ve Anadolu basınında da gerek itilaf devletlerinin gerekse İstanbul Hükümeti'nin ağır sansür ve tehditlerini devamlı surette görmek mümkündür. Fakat, bu şiddetle sansür uygulamalarına rağmen yine de bazı gazeteler Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler vermekten kaçınmamışlardır. Örneğin, Tasvir-i Efkâr Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamelerini yayınlamaktan çekinmemiştir. 20 Ekim 1919 da Mustafa Kemal Paşa'nın "Mühim Bir Beyanname"sini yayımlayan gazete, bu çalışması ile büyük bir atılım yapmıştır. Ayrıca, Tasvir-i Efkâr gazetesi Kuva-yı Milliye'nin önde gelen liderleriyle ilgili mülâkâat yapan ve 1919'dan itibaren Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının resimlerini yayımlayan ilk gazetedir (13).

İstanbul basınıının üzerindeki sansür baskısı, bu gazetelerin İstanbul ve kabine konusuna ağırlık veren haberler yayınlamasına neden olmakta ise de aynı zamanda gazetelerin ve gazetecilerin Anadolu'dan uzak bulunmaları, Anadoluya muhabir yollayamamaları ile de ilgilidir. Bu yüzden de Anadolu hakkında doğru dürüst bilgi verememektedirler. Ama hiç şüphesiz, sansürün ağırlığı, Padişah'ın Hükümetin ve işgal devletlerinin baskısı ve korkusu daha etkili olmuştur.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE BASININ ÖNEMİNİN ORTAYA ÇIKMASI ve BAZI BASIN FAALİYETLERİ

Basının, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önceki dönem ve sonrasındaki basına ve basın mensuplarına son derece önem vermiştir. Çünkü, bir taraftan zararlı yayınlar yapan yabancı gazetelerin, bir taraftan Padişah ve halife taraftarı isyancıların, diğer yünden azınlıkların memleketi parçalamak için yaptıkları propogandalar kamuoyunu yanıltabilirdi. Üstelik, İstanbul'dan seçim bölgelerine giden mebuslardan bazılarının Kuva-yı Milliye aleyhinde gizli kışkırtmaları yürütmek için Damat Ferit Paşa ile birlikte çalıştıkları ve halkı aldatmağa yöneldikleri de bilinmekteydi. İşte bütün bu kötü durumlara ve hainliklere "Dur" demek ve kamuoyunu Bağımsızlık Savaşı yanına ve içine çekmek, onu aydınlatılabilmek konu

13) ÖZKAYA, Milli Mücadala Başlangıcında Basın. s. 877.

sunda hiç şüphesiz basına çok iş düşecekti, Mustafa Kemal Paşa bunu çok iyi bilmekte ve Türk basınından yararlanabilmek için her çareye başvurmakta idi. Hele, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılınca, onun çalışmalarını ve Meclis ile Türk Milletinin bütünleşmesi, Türk Milletinin haklarının ve amaçlarını en iyi şekilde Türk kamuoyuna anlatabilecek ve meclisin kararlarını dış dünyaya duyurabilecek en etkili kuvvet basında (14).

1919 Nisan'da Vilâyet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti doğu illerindeki Müslüman unsurların haklarını savunmak üzere "Le Pays" adında bir Fransızca gazete yayınlanmış ve ayrıca Hadisat gazetesini çıkarma hakkını almıştı.

Mustafa Kemal, yapılan ve yapılacak olan memleket işlerinin yurda ve dünyaya duyurulması gerçeğinden hareket ederek, bunu basın yoluyla anlatmak istedi. Ve Sivas Kongresi'nin bitiminden hemen sonra 14 Eylül 1919'da Sivas'ta "İrade-i Milliye" gazetesini yayınladı (15).

18 Aralık'ta Mustafa Kemal Sivas'tan yola çıkıyordu. Daha Ankara'ya doğru yol alırken, orada tekrar bir gazete kurmak gerekeceğini kendisiyle birlikte seyahat edenlere anlatıyordu.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan ayrılıp 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmişti. Geldiğinin ikinci günü Ankara'da yeni bir gazete çıkaracağını açıkladı. Bu gazetenin adını bizzat kendisi koymuştur. 10 Ocak 1920'de ilk sayısını çıkaran bu gazete "Haki

14) ÖZKAYA, Milli Mücadele Başlangıcında Basın, S. 833.

15) 14 Eylül 1919 tarihini taşıyan gazetenin yazıları tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile yazılmıştır. Bu sayıda (Harekât-ı Milliye'nin Esbabı) başlıklı yazı, Mustafa Kemal'in verdiği talimat üzerine İsmail Hami (Danışmed) tarafından yazılmıştır. 68X100/2 ebadındaki gazetenin öteki yazıları: Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ni açış nutku, kongrece Padişah'a çekilen Telgraf, millete hitaben yazılan bildiri Mustafa Kemal'in Havza'dan Padişah'a çektiği telgraf olmak üzere kongre haberlerine hasredilmiştir.

Sivas Vilayet Matbaasında, meşrutiyet döneminde getirilen eski bir baskı makinasında ikibin adet basılan gazetenin İstanbul'a sokulması için de, bir oyun düşünülmek zorunda kalınmıştı. Çünkü, İstanbul Hükümeti ne telgraf kabul ediyor, ne de Anadolu'dan bir paket sokuyordu. Bunun için Sivas Vilayeti Baytar dairesinin kaşesi kullanılmak suretiyle gazeteler zarflanmış ve böylece Türk Milli Mücadelesinin organı olan İrade-i Milliye İstanbul'a sokulabilmişti.

Gazete Mustafa Kemal'den sonra bölgeciliğe kayırmıştır. Yazı işleri müdürü Halis Turgut'un aşırı bölgeciliği yüzünden gazete İstiklâl Mahkemesince iki defa kapatılmıştır. İrade-i Milliye tekrar yayımlandıktan sonra, 1922'de matbaasının yanması üzerine tamamen kapatılmıştır. (ORAL, Basın Tarihi, s. 42-44).

miyet-i Milliye" gazetesi idi (15).

Yine Ankara'da Yunus Nadi (Abaloğlu) 10 Ağustos 1920 tarihinde günlük olarak "Yeniğün" gazetesini çıkardı (16).

16 Kasım 1919'da Balıkesir'de kurulan "İzmir'e Doğru", 1920 yılında Adana'da "Yeni Adana", 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da "Açık Söz", Erzurum'da "Albayrak", İzmirde "Anadolu", Samsun'da "Ahali ", Trabzon'da "Işık", "İstikbâl", Amasya'da "Emel", Elazığ'da "Satvet-i Milliye" gazeteleri, bütün güçleri ile yokluk içinde Milli Mücadele'yi destekleyen yayın yaparak memlekete çok faydalı olmuşlardır (17).

Mustafa Kemal Paşa, yalnızca gazete çıkarmanın kifayet etmeyeceğini çok iyi biliyordu. Mevcut gazeteler için gerekli haberlerin sağlanması da çok önemli idi. Bunun için Halide Edip ve Yunus Nadi Bey'in çalışmaları ve Mustafa Kemal Paşa'nın emrile Ankara'da 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kuruldu (18).

Anadolu Ajansı, başlangıçta yalnız bir teksir makinesi ile işe başlamıştır. Bu arada Milli Mücadele teşkilâtına ait araçlardan da faydalanılması sayesinde ilk devrenin zorluklarını yenmeye ve zamanın ihtiyaçlarına cevap vermeğe muvaffak olmuştur.

15) Vilayetin eski matbaasında çıkan gazetenin, Yazı İşleri Müdürlüğüne Yedek Subay Recep Zühtü (Soyak) getirilmiştir. Gazete 68/100 ebad ve haftada iki defa olmak üzere çıkarılmıştır. Fiyatı üç kuruştur. Gazetenin ilk sayısında, birinci sayfayı tamamen kaplayan, Heyet-i Tahririye" imzalı yazı Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazılmıştır. Bu yazıda gazetenin izleyeceği yol ve Milli Mücadele'nün hedefleri belirtilmektedir.

Gazete Eskişehir'deki Vilayet Matbaasının Ankara'ya taşınmasıyla büyük imkânlarla kavuşmuş ve 6 Şubat 1921'den itibaren günlük çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilânı ve Halk Fırkasının teşekkülünden sonra bu gazete tamamen bu fırkanın resmi organı haline gelmiştir. Zaman zaman ebad değiştiren gazete 1934 yılında "Ulus" adını almıştır (ORAL, Basın Tarihi s. 42-44).

16) Bu gazete daha sonra "Cumhuriyet" ismini alacaktır.

17) COŞAR, Ömer Sami; Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1964

18) Anadolu Ajansı'nın kuruluşu bildirisi:

"Kalbigâhı İslâm olan Merkez-i Saltanat-ı Osmaniye'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün millet ve vatanımızın en büyük tehlikeye maruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği milli ve mukaddes mücadele esnasında, efrad-ı ümmetin dahili ve harici en sahih havadis ile tenviri ihtiyacı mübremi nazarı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnetice burada en salâhiyettar zevattan mürekkep bir heyet-i mahsusa idaresinde ve (Anadolu Ajansı) ünvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir.

(Anadolu Ajansı'nın en seri vesaiti ile vereceği havadis ve malûmat esasen heyet-i temsiliyemizin menabi-i asliye ve mevsukası olacağı cihetle, bu ajans tebligatının oraca ve ezcutümle Müdafaa-i Hukuk teşkilâtımızca dahi memur ve mecmua olan yarlere taliki, tab-ı teksiri ile tevzii ve hatta nahiyeye ve köylere kadar isali suretiyle mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi için tertibat-ı müstacele ve neticeden malûmat itası ehemmiyetle rica olunur.." (ORAL, Basın Tarihi, s. 47-48).

Anadolu Ajansı'nun Türkiye Millet Meclisi'nin toplanmasına kadar geçen ilk devredeki faaliyetlerin iki nokta etrafında toplamak mümkündür.

1) Türk kamuoyunu yanlış yönlere sürükleyerek milli birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapımakta olan tahrik ve tezvirlere karşı milleti uyanık tutmak.

2) Millî kuruluşu sağlayacak karar ve hareketleri halka vaktinde bildirmek.

Anadolu Ajansı, bu önemli görevleri son derece kısıtlı imkânlarına rağmen başarmayı bilmiştir.

I. DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE BASINLA İLGİLİ BAZI ÖNEMLİ FAALİYETLER

1) Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun (19) :

Kanun teklifi Saruhan Mebusu Necati Bey tarafından 7 Haziran 1920 tarihinde meclise sunulmuş ve aynı gün müzakerelere başlanmıştır (20).

Kanun teklifinin müzakeresi esnasında Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, İstanbul'da bir Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin mevcut olduğunu ve bu teşkilatın mevcut kanunları bulunduğunu ileri sürerek, yeni bir kanun çıkarılmasının gereksiz olduğunu söylemesi üzerine Lazistan Mebusu Osman Bey:

"Memleket asırlarca İstanbul'daki kanunlarla idare edilmiştir. Bu kanunların yetersizliğinden dolayı memleketimiz medeni dünya içerisinde yerini alamamıştır." diyerek kanunun gerekliliğini vurgulamıştır.

Daha sonra kanun tekhfi rey'e sunularak kabul edilmiştir.

Kabul edilen bu kanuna göre, dahilî ve haricî neşriyat, propoganda ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bütün matbuata bir merci teşkil eylemek üzere, İcraVekilleri Riyasetine bağlı olarak, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ünvanı ile bir müdüriyet kurulması, kurulacak teşkilatın İcra Vekilleri Hey'eti'nin bütün vesait ve teşkilatından da istifade etmesi kabul edilmiştir.

Bu kanunun kabul edilmesiyle, İstanbul'daki Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi ve bağı olduğu kanunlar da geçersiz kınıyordu. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi dış ülkelere karşı milletimizin isteklerini duyurmak ve davamızın meşruiyetini isbat et-

19) Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C. 1, Ankara, 1925, s. 7. (Kıs.K.M) Düstur, III. Tertip, İstanbul, 1929, C.1, s. 15. (kıs. Düstur)

20) Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C. 2, s. 131-147 ve 154 (kıs. Z. C.)

mek, dahilde milletimizin eskânını aynı noktada birleştirerek, onları olaylar karşısında aydınlatmak görevini yapması için bu müdüriyeti vücuda getirmiş oldu.

2) Neşriyata Mütعالik Mes'uliyet, Mücrimiyet ve Mahkûmiyet Dereceleri Hakkında Hey'et-i Umumiye Kararı (21).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 20 Ekim 1920 tarihinde sunulan Tunalı Hilmi Bey'in takriri, 30 Ekim 1920 tarihinde müzakere edilerek (22). Hey'et-i Umumiyece kabul edilmiştir. Bu kararla neşriyatla ilgili sorumluluk, suçluluk ve mahkûmiyet derecelerinin İstiklâl Mahkemeleri tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Böylece neşriyatla yapılacak zararlı yayınların önlenmesi düşünülmüştür.

3) Matbaat Alât ve Edavat ile Kitap ve Gazete Kağıtlarının Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun (23).

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından hazırlanan kanun teklifi, Türkiye Büyük Meclisi'ne 26 Ekim 1920'de sunulmuş ve 9 Aralık 1920'de müzakere edilerek kanunlaşmıştır. (24)

Bu kanunla, matbaa malzemeleri, her türlü gazete ve risale kâğıtları yapılacak müracaat üzerine gümrük ve okutruva (25) resminden muaf tutulmuştur. Böylece yeni matbaaların kurulması teşvik edilmiş, basına da maddi kolaylıklar sağlama yoluna gidilmiştir. Ayrıca matbuatın herkes tarafından ucuz bir şekilde takip edilmesi amaçlanmıştır.

Milli Mücadele'nin en zor günlerinde bile basının gelişmesi için sürekli bir çalışma içinde olan Mustafa Kemal ve arkadaşları, zaferden sonra da yoğun bir çalışma içinde günümüz basınının güçlü temellerini atmışlardır.

21) K.M., C. 1, s. 68.; Düstur, C. 1, s. 115

22) Z.C., C. 5, s. 245

23) K.M., C.1, s. 75.; Düstur, C. 1, s. 158.

24) Z.C., C. 6, s. 329-330, 336-337.

25) Okutruva: Yurt dışından getirilen mallardan alınan bir nevi toprak bastı vergisi.